

LABORATORUL DE RESTAURARE PICTURĂ - REALIZĂRI ȘI PERSPECTIVE

Text: Mirel BUCUR
Foto: Alexandru OLĂNESCU

În cadrul Departamentului Zonal de Conservare-Restaurare al C.N.M. ASTRA– Sibiu, Laboratorul de restaurare pictură are o poziție bine conturată fiind cunoscut deja prin lucrările executate și calitatea acestora. Acum la aniversarea centenarului muzeului se cuvine, și este firesc, să adoptăm o poziție retrospectivă asupra a ceea ce s-a realizat și, evident, să facem proiecții în timp cu privire la ceea ce ne dorim și trebuie să realizăm.

De la bun început, putem afirma că laboratorul se distinge prin capacitatea de a răspunde provocărilor. Ce altceva poate fi considerată restaurarea Iconostasului Bisericii Episcopale Curtea de Argeș, finalizată în anul 2000, a Iconostasului Bisericii din Tiur, județul Alba, aflat în colecția Muzeului „Unirii” din Alba Iulia, lucrare încheiată în anul 2003, sau proiectul de „însănătoșire” al întregii colecții de icoane pe sticlă din patrimoniul C.N.M. ASTRA ce a debutat în anul 2004. Proiectul este unul ambițios având în vedere că dorim desfășurarea lui pe multiple direcții: cercetare, conservare (amenajarea unui nou spațiu de depozitare), restaurare, valorificare, publicarea catalogului colecției în format tipărit și multimedia, realizarea unei baze de date IT cu privire la evidența colecției și a intervențiilor de restaurare și se va derula și realiza numai printr-o strânsă colaborare interdepartamentală.

Toate icoanele pe sticlă conservate-restaurate în perioada 2004-2005 se integrează acestui proiect însă pot fi delimitate două loturi de piese asupra cărora s-a intervenit în regim de urgență. Ritmul alert a fost impus de faptul că trebuiau să fie expuse la un anumit termen. Astfel se delimitează seria de 24 icoane care au fost selectate pentru expoziția „Icoane românești pe sticlă”- Kornwestheim, Germania (2004). Icoanele au fost prezentate în această expoziție însănătoșite, starea de conservare excelentă fiind remarcată și apreciată de specialiștii germani.

Icoane exportate temporar în Germania. Ansamblu față după restaurare



Savu Moga.
Sfinții Petru și Pavel
Dimensiuni: 402x346mm
Savu Moga
Saints Peter and Paul



Maica Domnului împărăteasă alăptându-și
pruncul. Făgăraș
Dimensiuni: 612x512mm
Our Lady Enthroned



Răstignirea. Nicula
Dimensiuni: 319x262
The Crucifixion

Restaurarea a 120 de icoane din inventarul Casei memoriale Dr. Gheorghe Telea, Noul Român, jud. Sibiu în perioada septembrie 2004-aprilie 2005, a constituit o nouă provocare dar și o demonstrație a posibilităților și a spiritului de echipă în cadrul laboratorului. În funcție de problematica icoanelor, acestea au beneficiat fiecare de un tratament adecvat dar câteva, datorită

degradărilor și intervențiilor de restaurare efectuate, reprezintă cazuri speciale. Asemenea cazuri vor fi luate în discuție în cele ce urmează

1. Sfântul Haralambie.

a. Descriere

Icoana realizată în Țara Oltului, probabil de la mijlocul secolului al XIX-lea, reprezintă o temă frecventă în pictura transilvăneană pe sticlă. Ceea ce este demn de remarcat la această icoană este decorativismul pronunțat - specific de altfel icoanelor din zonă - ce se compune din numeroase blicuri de culoare care sugerează esențializat faldurile vestmintelor, elementele vegetale ce decorează portalul, stelele care acoperă cerul din fundalul compoziției. Chiar și inscripția care de obicei numește scena, devine un decor cu însemne chirilice.



Ansamblu verso după demontarea capacului
General view, back side after removing the cover



Ansamblu față după restaurare
General front view after restoration

Icoana este pictată pe un suport de sticlă cu dimensiunile de 590x493 mm și grosime de 2 mm, plană, fără incluziuni. Rama este alcătuită din baghete simple, neprofilate, decorate cu motive șerpuite, îmbinate la 45°, cu cuie metalice și probabil cu adeziv. Toate aceste elemente ne sprijină în datarea piesei.

Starea generală de conservare a icoanei în momentul intrării în laborator se definește prin:

- Prezența murdăriei superficiale și aderente
- Fragilizarea peliculei de culoare cu precădere a zonelor de culoare albă unde erau prezente desprinderi sub formă de solzi și lacune
- Jocul liber al icoanei în ramă
- Planșele capacului s-au distanțat în timp, una dintre acestea a crăpat pe direcție longitudinală, iar alta are o pierdere de material lemnos (un nod căzător)

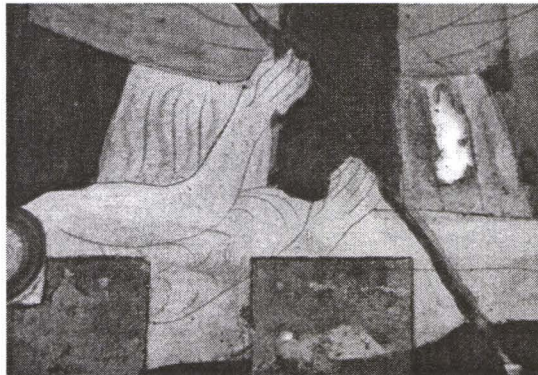
b. Intervenții de restaurare efectuate

După o ușoară curățire cu pensula, capacul icoanei a fost demontat pentru rezolvarea problemelor pe care le prezenta pelicula de culoare. La demontare, au fost descoperiți mai mulți solzi mari de culoare, desprinși și căzuți la baza ramei între capac și sticlă, pe care am decis să încercăm să-i repunem pe suport.

Pelicula de culoare a fost curățată mecanic cu pensule cu păr moale și pensete. Astfel s-a îndepărtat murdăria grosieră, neaderentă, după care am efectuat pe întreaga suprafață o curățire cu emulsie din gălbenuș de ou și apă distilată (1:3) pe care am aplicat-o cu pensula. Consolidarea peliculei am efectuat-o cu același tip de emulsie, în zonele cu desprinderi, executând presări ușoare cu vârful degetului, pelicula de culoare fiind protejată în timpul intervenției cu folie antiaderentă Melinex.

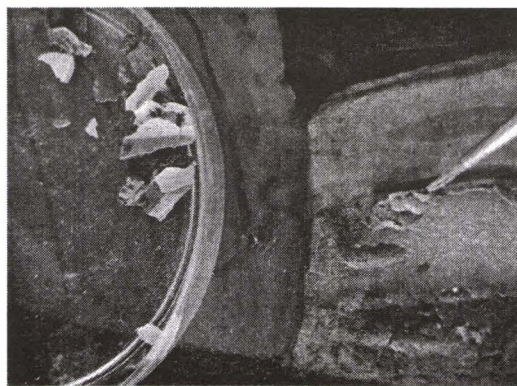
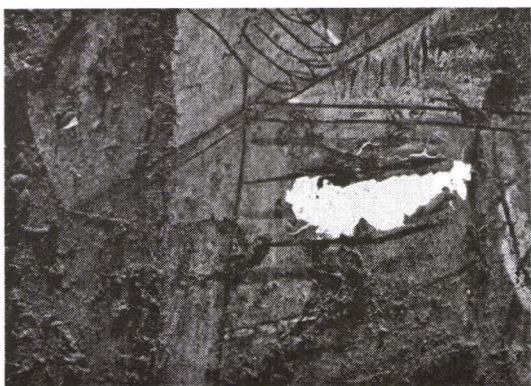


Detaliu după demontarea capacului
Detail after removing the cover



Detaliu în timpul curățirii
Detail during the cleaning treatment

Zona lacunară unde urmau a fi repuși solzii de culoare desprinși a fost degresată cu alcool etilic, s-a stabilit poziția fiecăruia și apoi cu emulsie din gălbenuș le-a fost redată aderența la suport. În final s-a executat o presare cu degetul prin folie Melinex. Icoana de față este singura din colecția Dr. Ghe. Telea la care s-a aplicat acest procedeu.



Detaliu verso înainte și în timpul fixării solzilor desprinși
Detail from the back side before and during the consolidation treatment

Pe față icoana a fost curățită cu emulsie de ou, detergent pentru geam cu proprietăți antistatice. Elementele din lemn au fost curățite mecanic (cu bisturiu, lână de oțel, aspirator) și cu solvent (alcool izopropilic). Pentru curățirea ramei s-a utilizat o emulsie alcătuită din alcool etilic, esență de terebentină, apă, ulei de in, amoniac.

Fixarea icoanei s-a efectuat cu mici bucăți de pâslă sintetică montate adeziv cu COVIDEZ L-150 pe falțul ramei.

Planșa crăpată a fost lipită (COVIDEZ L150, COVIDEZ RLP și pigment) iar locul de unde s-a pierdut nodul căzător a fost completat cu amestec alcătuit din COVIDEZ RLP, rumeguș și pigment. Montarea planșelor s-a realizat cu holșuruburi metalice cadmiatate care asigură o demontare ușoară, dacă este necesară o intervenție ulterioară. Pentru expunere au fost montate două agățători metalice protejate anticoroziv (cadmiatate).

2. Iisus pe tron (T113-OC)

Descriere

Icoana îl reprezintă pe Iisus Hristos în postura de învățător, împărat și mare arhiereu, plasat central, așezat pe tron, binecuvântând cu mâna dreaptă iar cu mâna stângă ținând Cartea Noului Testament. Paleta cromatică este restrânsă reducându-se la: albul feței și al mâinilor, ocrul vestmântului, verdele folosit la omofor, zonele decorate de la mâneci și baza hainei și negru cu care este realizat desenul icoanei. Pe trei dintre laturi icoana este mărginită de benzi decorative alcătuite din șiruri de romburi de culoare verde. Pelicula de culoare nu acoperă întreaga suprafață a suportului, fondul fiind asigurat de hârtia argintată manieră de lucru cunoscută în zona Lazului. Desenul foarte sigur, am putea spune caligrafic, redarea feței și inscripțiile precum și similitudinile cu alte reprezentări ale acestei teme ne îndeamnă să credem că autorul icoanei este Savu Moga.



Ansamblu față înainte și după restaurare
General front view before after the restoration

Suportul icoanei îl constituie sticla de manufactură cu dimensiunile de 372x318 mm și grosime de 2mm.

Rama și capacul sunt realizate din lemn de brad (*Abies alba*) conform BA 312/03.12.2004.

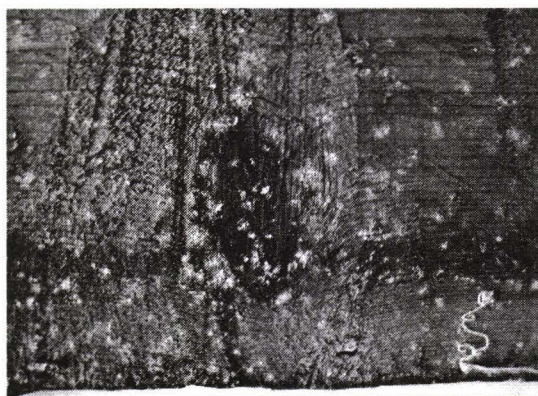
Bagetele ramei sunt multiplu profilate, îmbinate la 45° adeziv și cu pene de lemn iar capacul este alcătuit dintr-o singură planșă. Montarea capacului pe ramă s-a realizat cu cepuri din lemn. Ulterior, în dorința de a consolida îmbinarea, au fost suplimentate cu cuie metalice.

După o atentă analiză cu ochiul liber și lupa s-a stabilit starea de conservare a icoanei în momentul intrării în laborator definită prin:

- Prezența murdăriei superficiale și aderente
- Suportul icoanei spart în două fragmente
- Hârtia argintată a aderat în timp la pelicula de culoare
- Fragmentele se mișcă liber în ramă
- Îmbinările ramei s-au fragilizat
- Atac biologic activ *Penicillium* sp. și inactiv *Anobium punctatum* la capacul icoanei

b. Intervenții de restaurare efectuate

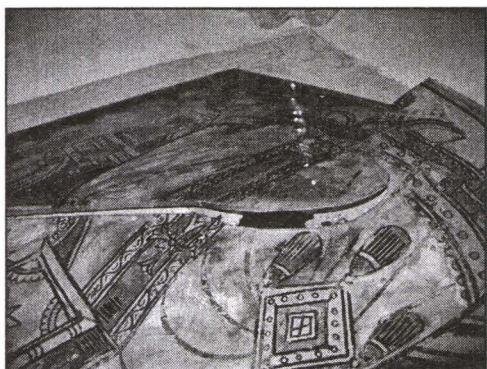
Pentru evitarea unor posibile accidente, în primul rând, a fost demontat capacul icoanei prin extragerea atât a cuielor din lemn cât și a celor metalice. S-a putut observa ca atacul de *Penicillium* sp. este prezent și pe fața interioară a capacului. Pentru curățire și dezinfecție s-a utilizat alcool etilic pur. Pe suprafața exterioară s-a pensulat Lignoprot.



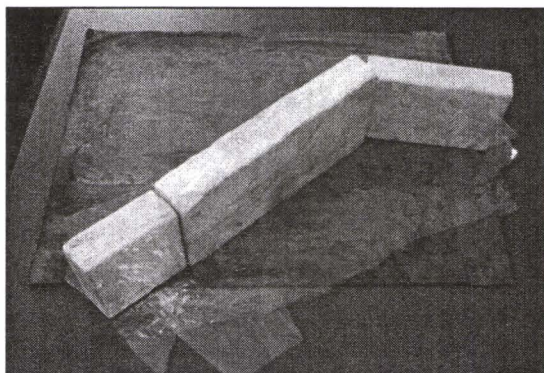
Detaliu capac față interioară și exterioară; atac de mucegai
Detail of the cover interior and exterior side

Un alt lucru important observat după demontarea capacului constă în faptul că fragmentele au rămas suprapuse în zona de spărtură și nici nu puteau fi puse în contact pe suprafața de spărtură deoarece hârtia argintată a aderat în timp la pelicula de culoare. Fie că a aderat la scurt timp după realizarea icoanei și după accident s-a modificat dimensional, fie că a aderat după ce

icoana s-a spart și unul dintre fragmente s-a deplasat față de celălalt în situația dată nu se putea executa lipirea. Posibilitatea de a dezlipi hârtia presupunea un risc prea mare pentru pelicula de culoare. Am optat pentru o soluție radicală aceea de a secționa hârtia după forma spărturii. Astfel am detașat cele două fragmente și au putut fi curățite suprafețele de contact în vederea lipirii. Curățirea s-a efectuat cu acetonă și mecanic cu bisturiul. Lipirea fragmentelor s-a realizat cu rășină epoxidică bicomponentă (ABRO) 1:1. Pe o suprafață plană acoperită cu folie antiaderentă (Melinex), cele două fragmente au fost puse în contact și acoperite cu același tip de folie peste care s-a aplicat 24 de ore, presă cu bucăți de marmură. Surplusul de adeziv a fost îndepărtat mecanic cu bisturiul și cu solvent (acetonă).



Detaliu fragmentele înainte de intervenție
Detail of the fragments before the restoration



Aspect în timpul menținerii sub presă
Aspect during pressing procedure

Pentru că îmbinările ramei erau fragilizate din cauza pierderii calităților adezivo- coezive ale cleiului, rama a fost demontată suprafețele de contact au fost curățite și au fost refăcute îmbinările cu un adeziv similar (clei de piele 20%) utilizându-se penele originale.

Icoana a fost fixată în ramă semirigidă cu bucăți de pânză sintetică montate adeziv pe falțul ramei cu COVIDEZ L-150 după care, cu holzșuruburi metalice, s-a montat capacul original.

Icoana este un caz de referință având în vedere atât valoarea ei, dar și deoarece a fost singura icoană din această colecție la care era prezent un atac de mucegai.

3. Maica Domnului Îndurerată (T60-OC) Descriere

Una din temele specifice dar și de o mare frecvență în icoana pe sticlă din Transilvania este tocmai această reprezentare cunoscută Maica Îndurerată, Jalnică sau Plângătoare. Compoziția are în prim plan pe Maica Domnului cu capul aplecat și mâinile împreunate rugându-se. În partea dreaptă, jos, este redat Iisus pe cruce, reprezentat la dimensiuni reduse iar sus apare Dumnezeu Tatăl. Elementele arhitectonice schițate în fundal și florile stilizate sunt repere nelipsite din icoanele cu această temă executate în Șcheii Brașovului sau Făgăraș.



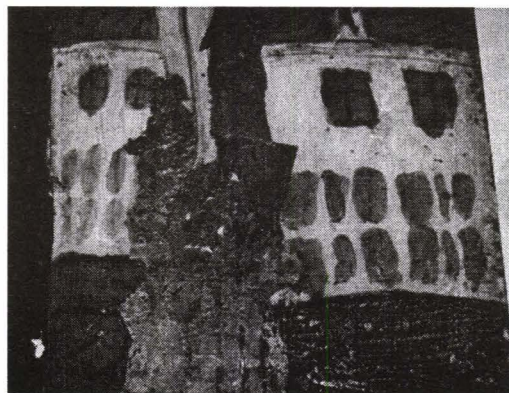
Ansamblu față înainte și după restaurare
General front view before after the restoration

Suportul icoanei este sticla de manufactură cu dimensiunile de 400X450 mm și o grosime neuniformă de aproximativ 2 mm. Rama este alcătuită din baghete profilate înspre icoană și plane înspre marginea exterioară, îmbinate la 45° adeziv și cu pene din lemn. Pe verso, este montat pentru protecție un capac de lemn alcătuit din două planșe.

În urma observațiilor atente cu ochiul liber și lupa s-a stabilit următoarele caracteristici ale stării de conservare:

- Prezența murdăriei superficiale și aderente
 - Pierderea unui fragment din icoană în urma unui șoc mecanic
 - Pelicula de culoare se păstrează bine
 - Icoana se mișcă liber în ramă
 - Îmbinările ramei s-au fragilizat
 - Cele două planșe ale capacului s-au distanțat și prezintă crăpături de-a lungul fibrei și pierderi de material lemnos
 - Atac inactiv al insectelor xilofage
- b. Intervenții de restaurare efectuate

După o desprăfuire realizată cu pensula capacul icoanei a fost demontat, cuiile metalice îndepărtate și icoana a fost scoasă din ramă. Pelicula de culoare era acoperită cu un strat considerabil se murdărie superficială și aderentă care a fost îndepărtată mai întâi mecanic prin pensulare iar apoi cu emulsie din gălbenuș de ou (1:3) prin pensulare. Pentru consolidare procedeul s-a repetat.

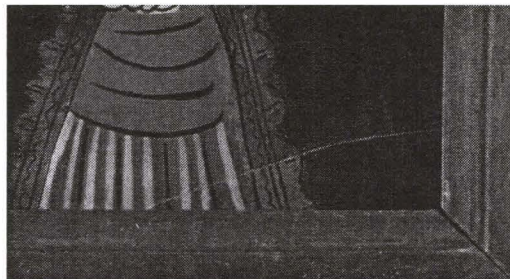
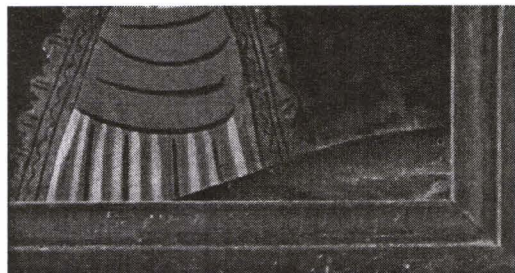


Detaliu înainte și după consolidare-curățire
Detail before and after consolidation – cleaning treatment

Problema interesantă care trebuia rezolvată a fost completarea suportului și integrarea cromatică. Pentru completarea suportului s-a decupat o bucată de sticlă de aceeași formă și grosime. După decupare aceasta a fost șlefuită pentru a se potrivi cât mai bine și apoi s-au degresat suprafețele de contact cu acetonă. Pentru lipire s-a utilizat adeziv epoxidic bicomponent, procedeul desfășurându-se ca și în cazul icoanei prezentate anterior. După 24 de ore, surplusul de adeziv a fost îndepărtat cu bisturiul și suprafața pe care urma să se execute integrare cromatică a fost degresată cu acetonă.

Culorile utilizate la integrare au fost acuarele cu emulsie din gălbenuș de ou, iar maniera imitativă.

După consolidarea ramei prin refacerea îmbinărilor adezive și înlocuirea a două dintre penele originale prea fragilizate pentru a asigura o bună îmbinare, icoană a fost fixată semirigid cu bucăți de pâslă sintetică și apoi protejată cu capacul original consolidat, montat cu hohzșuruburi metalice.



Detaliu înainte și după restaurare
Detail before and after restauration

Am ținut să prezint și această icoană deoarece a fost singura care a beneficiat de integrare cromatică, timpul scurt în care trebuia să executăm intervențiile de restaurare pentru întreaga colecție nepermițându-ne să executăm o asemenea operație pentru toate icoanele la care ar fi fost potrivită o asemenea intervenție.

Icoanele din colecția Telea alături de celelalte obiecte (ceramică, textile, metal, mobilier) după restaurare, și-au regăsit locul în spațiul original, astfel încât la 23 aprilie 2005 a avut loc deschiderea oficială a obiectivului și sperăm că de acum înainte circuitele turismului cultural nu vor ocoli satul Noul Român.



Aspect interior înainte și după reorganizarea spațiului
Interior aspect before and after the space reajustment

Proiectul privind colecția de icoane pe sticlă este în curs de derulare dar având în vedere greutățile financiare cu care se confruntă instituțiile muzeale în paralel s-au derulat demersurile pentru un nou contract cu terți. Astfel suntem în fața unei noi provocări, și anume, restaurarea icoanelor de la Schitul sub Piatră, comuna Sălcium, jud. Alba. În prezent au intrat în laboratorul nostru șapte icoane de certă valoare, icoane care vor face cu siguranță subiectul unor viitoare articole.

Dintre proiectele concrete pe care ni le-am propus și pe care le vom realiza aș menționa realizarea unui Anuar al Departamentului de Conservare–Restaurare în format CD sau DVD, în funcție de volumul informațiilor, a cărei primă ediție va apărea la sfârșitul anului 2006 și editarea catalogului colecției de icoane până la sfârșitul anului 2007. De asemenea, sperăm ca o parte a colecției restaurate să fie prezentată publicului într-o expoziție permanentă, care s-ar dovedi un adevărat punct de atracție pentru vizitatori.

PAINTING RESTORATION LABORATORY – ACHIEVEMENTS AND PERSPECTIVES

-Abstract-

This paper briefly presents some of the most important achievements of the painting restoration laboratory and also the specific treatments of three “glass” icons belonging to Memorial House Collection dr. Telea Bologa.

At the end, there are mentioned two projects: the first digital Annual publication of the department (2006), and the Glass Icon Catalog belonging to CNM ASTRA's Collection (2007)

PROBLEME SPECIFICE DE RESTAURARE A OPT ICOANE PE STICLĂ DIN COLECȚIA TELEA

Alina Geanina CURCĂ

Introducere

Intrarea icoanelor pe sticlă în Laboratorul de Restaurare la data de 20.10.04 și 6.12.04 s-a datorat stării de conservare precare a acestora.

Obiectivul propus a fost acela de a însănătoși și pune în valoare colecția de icoane din casa doctorului Telea aflată în satul Noul Român, jud. Sibiu.

Deschiderea oficială a casei cu același nume a avut loc la data de 23 aprilie 2005 sub denumirea de Centrul Cultural Memorial Dr. Gheorghe Telea Bologa - Noul Român.

Starea de conservare a icoanelor pe sticlă din colecția Telea

Cauzele și degradările specifice acestor icoane

Starea de conservare a icoanelor luate în studiu a fost determinată de cauze endogene și exogene.

Cauzele endogene au depins de calitatea materialelor, tehnica de confecționare și îmbătrânirea firească a acestora.

Cauzele exogene au implicat factorii de degradare naturală, care în cazul icoanelor noastre sunt fizici, chimici și biologici.

Degradările cele mai frecvent întâlnite la aceste icoane au fost cele care au afectat pelicula de culoare și anume: murdărie superficială, aderentă și ancrasată a peliculei de culoare; hârtie încrețită ce a aderat la pelicula de culoare; fenomenul de pulverulență; desprinderi oarbe; desprinderi cu margini libere; lacune de culoare determinate de, distanțarea planșelor capacului; uzura datorată contactului sticlei cu capacul și falțul ramei; modificările cromatice datorate lemnului.

Tot din categoria cauzelor care au dus la degradarea icoanelor din colecție fac parte și manipulările inadecvate, accidentele și intervențiile necorespunzătoare.

Materiale constitutive și tehnica de lucru

Materialele constitutive ale icoanelor pe sticlă: suportul (glaja) icoanei, pigmentii și lianții peliculei de culoare, lemnul capacului și al ramei, elemente metalice pentru înrămare și agățare; s-a semnalat prezența hârtiei mototolite care, în cazul de față, a aderat la pelicula de culoare.

Tehnica picturii pe sticlă constă în aplicarea straturilor de culoare în succesiune inversă pe glaja care are rol de suport și de protecție a peliculei de culoare.

Factori de degradare

Îmbătrânirea materialelor

Este un fenomen natural ce a contribuit la degradarea icoanelor pe sticlă.

Pierzându-și elasticitatea conferită de adezivii utilizați, pelicula de culoare a devenit pulverulentă sau în alte cazuri, a luat forma unor solzi ce s-au desprins datorită manipulării pieselor.

În timp, pigmentii și-au modificat culoarea iar capacul și rama au suferit modificări dimensionale.

Condiții improprii de păstrare

Umiditatea și temperatura cu variații mari, diurne și sezoniere, din spațiul de expunere a contribuit la degradarea icoanelor pe sticlă.

Factorii de microclimat au determinat modificări dimensionale ale baghetelor ramelor și planșelor capacelor.

Aceste modificări dimensionale au avut ca rezultat jocul sticlei în ramă ce a dus la uzarea peliculei de culoare și la crearea de spații între planșele capacelor prin care au pătruns murdăria și insectele.

Transportul, manipularea inadecvată, lipsa ambalajelor corespunzătoare - toate acestea au supus piesele șocurilor, accidentelor ce au provocat uzură și pierderi ale peliculei de culoare, fisurarea, spargerea și chiar pierderea unor fragmente de sticlă.

Intervenții inadecvate

Dintre acestea amintesc: consolidarea cu sârmă și cuie metalice la îmbinările ramei, colțare metalice, agățători din sârmă.

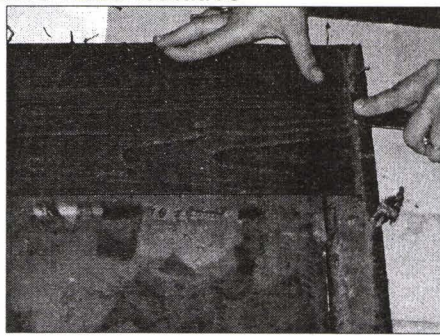
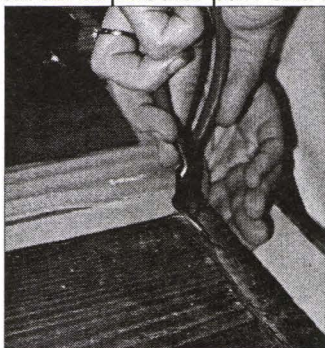
Pentru a atenua jocul sticlei, s-au introdus bucăți de hârtie care în timp s-au degradat devenind acide.

Înrămarea s-a realizat prin baterea cuielor în baghetele icoanelor, expunând piesele la șocuri mecanice.

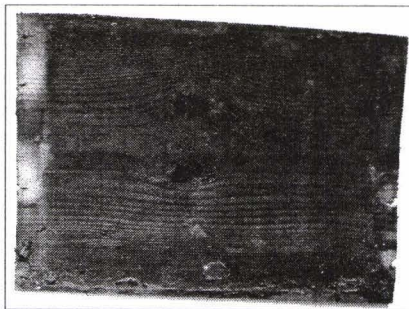
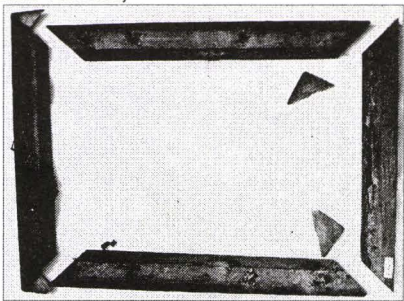
Intervenții de restaurare la icoanele pe sticlă din colecția Telea

Pornind de la o analiză amănunțită a icoanelor, având în vedere starea de conservare cu degradările specifice și cauzele care au dus la apariția acestora, am recurs la următoarele operații de restaurare:

- demontarea capacului prin extragerea cuielor metalice neconstitutive



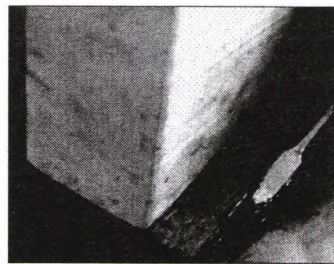
- curățirea mecanică cu pensule aspre, bisturiu, miniaspirator a murdăriei capacului și a falțului ramei;



- tratarea lemnului împotriva atacului biologic cu lignoprot prin injectare și pensulare;



- consolidarea și chituirea capacului (covidez RLP, rumeguș, câlți, pigment);



- refacerea îmbinărilor ramei adeziv(clei de piele 20%) și cu pene noi;